

מכללה אקדמית לחינוך תלפיות

**ילדי היום – אתגרי המחר
חינוך, הוראה והתפתחות בגיל הרך**

גיליון מיוחד של

מעיינות

כתב עת ליהדות ולחינוך

**כרך ד(1)
תשפ"ה**

המערכת של כתב העת מעיינות לגיליון המיוחד

פרופ' דוד צוריאל	פרופ' דורית ארם
פרופ' עפרה קורת	פרופ' יואל וולטרס
פרופ' שלמה קניאל	פרופ' מרים מבורך
פרופ' עדינה שמיר	ד"ר עידית סולקין
ד"ר מיכל שרייבר-דיבון	פרופ' אסתר עדי-יפה

עורכים

ד"ר גילה אפלבוים-דושניצקי
הרב ד"ר משה רחימי

עורך לשוני

ד"ר יוסי פרץ

עיצוב ועימוד

ד"ר יוסי פרץ

מרכזת המערכת

ציפי בקר

© כל הזכויות שמורות למכללת תלפיות, חולון

ISSN 2958-6321

כתובת המערכת: מכללת תלפיות, יטבתה 7, חולון, 5850000

טלפון 03-5128537

דואר אלקטרוני: zipi_b@talpiot.ac.il

תוכן העניינים

כרך ד(1)

11	הקדמה	
15	הקשר בין מסוגלות עצמית לבין נדידת מחשבות, יחסים עם הורים ושחיקה בקרב מטפלות-מחנכות בגיל הרך בחברה הערבית	איסלאם אבו-אסעד נופר אביטל
43	תיווך עמיתים עם ספר דיגיטלי תומך שפה ואוריינות בקרב מנחים עם הפרעת למידה ספציפית	סיון אבני עדינה שמיר
77	כשדבורה הולכת (או לא) בתלם האות : השפעה על הבחנה חזותית, על זיהוי ושיום אותיות ועל מודעות פונולוגית בקרב ילדי גן חובה בסיכון להפרעה ספציפית בלמידה	גילה אפלבוים- דושניצקי אורן טובה
103	הבדלים בתחושות דחק ורווחה של גננות בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד בזמן מלחמת "חרבות ברזל": תרומה דיפרנציאלית של משאבים אישיים, מקצועיים וסביבתיים	ענת בארט רעיה אלון
131	תקווה, אמפתיה ותסמיני הפרעת דחק המקושרת ללמידה בקרב גננות עם הפרעות למידה	אוסנת ברזילי אפרים ש' גרוסמן
167	מפגש הבוקר מנקודת מבטם של גננות ושל ילדים – "כי אז אנחנו מתחילים את היום"	אורית הוד-שמר עירית אביאלי
205	השפעת תוכנית ההתערבות מג"ע (מוטוריקה גסה ועדינה) על מוכנות לכתובה ידנית	שירלי הר-צבי (הכהן) דיקלה חנוכה-לוי
241	שחיקה ותמיכה חברתית של צוותי החינוך לגיל הרך בתקופת מגפת הקורונה ולאחריה	אורלי הרשקוביץ שרון יחב אסתר עדי-יפה

299	תרומת המיצב החברתי-כלכלי, סביבת אוריינות הבית, מגדר ההורה וגיל הילד להערכת ניצני אוריינות הילד בתקופת הקורונה	זוהר זליכובסקי עפרה קורת
341	העברה בין-דורית של יכולת תיווך אם-ילד במשפחות של ילדים עם מוגבלות שכלית, בהשוואה למשפחות של ילדים ללא מוגבלות שכלית	דיקלה חנוכה-לוי דוד צוריאל

כרך ד(2)

385	תנומה קלה? זמני השינה של תינוקות במסגרות החינוך לגיל הרך בישראל	שרון יהב נעה לאור אסתר עדי-יפה
431	קומורבידיות של הפרעה התפתחותית בקואורדינציה (DCD) והפרעת קשב והיפראקטיביות (ADHD) בילדות: שכיחות וגורמי סיכון בשנת החיים הראשונה	אורלי יזדי-עוגב רונה כהן
469	ציוריהם של ילדים בהקשר לאינטראקציה אם-ילד במעבר מהגן לכיתה א'	רבקה ליפשיץ פנינה קליין ז"ל אסתר עדי-יפה
497	תפיסות הסגל האקדמי, הגננות וההורים את ההיבטים הקהילתיים ב"גני אפרתה"	בת-חן מועלם עדית בליט-כהן דורית רואר-סטריאר יערה שילה
529	הקשר בין התפיסה האקולוגית (תקשורת בינאישית ומסוגלות מקצועית) לבין תפיסת בניית תוכנית לימודים אישית (תל"א) וקידום התלמיד: השוואה בין צוות בגני ילדים עם עיכוב התפתחותי לבין צוות בגני תקשורת לילדים עם אוטיזם	אילה מוקדס דליה טל חפציבה ליפשיץ שלומית שניצר

577	בין העולמות – הקונפליקטים והפשרות שמלווים את בחירת השירים על ידי גננות חרדיות העובדות בגנים ממלכתיים-חילוניים	עידית סולקין
607	מסוגלות תלמידית בגן : הצופן הסמוי של השפעת הגננת	יעל פישר חני רפאל
649	טיפול נידות חברתית: תוכנית התערבות מוקדמת ארוכת טווח עם ילדים בסיכון ועם אימהותיהם	מיכל רווח תמיר כהן
667	הורים וילדים בגיל הרך בצל המלחמה: הוויסות הרגשי של ההורים ושל ילדיהם	קורל א' שחר דורית ארם
685	תפיסת הזהות המקצועית של מנהלות מעון בישראל מדור ראשון להשכלה אקדמית	יערה שילה טובה סטודניה
XI	תקצירים באנגלית	

המשתתפים בכרך

ד"ר איסלאם אבו-אסעד	החוג לגיל הרך והחוג לחינוך, המכללה האקדמית סכנין
עירית אביאלי	החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך קיי
נופר אביטל	הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן ; המסלול לחינוך לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות ; הפקולטה לחינוך, המכללה האקדמית בית ברל
ד"ר סיון אבני	הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן ; הפקולטה לחינוך ומנהיגות, המכללה האקדמית אחוה
ד"ר רעיה אלון	החוג לחינוך מיוחד, מכללה ירושלים
ד"ר גילה אפלבוים-דושניצקי	המסלול לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות
פרופ' דורית ארם	המעבדה לחקר הגיל הרך, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב
ד"ר ענת בארט	החוג לניהול וארגון מערכות חינוך, מכללה ירושלים
פרופ' עדית בליט-כהן	בית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית, האוניברסיטה העברית ; נבט – חממה למחקר והכשרה 'מודעי הקשר' בתחום ילדים בסיכון, הפועלת במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית
אוסנת ברזילי	החוג לחינוך, אוניברסיטת אריאל
ד"ר אפרים ש' גרוסמן	החוג לחינוך, אוניברסיטת אריאל
ד"ר אורית הוד-שמר	החוג לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך קיי

המסלול לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות	ד"ר שירלי הר-צבי (הכהן)
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	אורלי הרשקוביץ
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	זוהר זליכובסקי
החוג לגיל הרך, מכללת גורדון ; המסלול לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות	ד"ר דיקלה חנוכה-לוי
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן ; המסלול לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות	אורן טובה
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	ד"ר דליה טל
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	שרון יהב
בית ספר ללימודי תעודה והשתלמויות, המרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט ; המסלול לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות	ד"ר אורלי יזדי-עוגב
בית הספר לחינוך גופני, המרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט	ד"ר רונה כהן
מנהל עמותת יצירה התפתחותית, קיבוץ מצובה	תמיר כהן
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	נעה לאור
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	פרופ' חפציבה ליפשיץ
המחלקה לחינוך, המכללה האקדמית הרצוג	ד"ר רבקה ליפשיץ
החוג לגיל הרך מכללת אפרתה ; נבט – חממה למחקר והכשרה 'מודעי הקשר' בתחום ילדים בסיכון, הפועלת במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית	בת-חן מועלם

המסלול לחינוך מיוחד, המסלול לגיל הרך, מכללת אורות ישראל	אילה מוקדס
המסלול לגיל הרך, מכללת גבעת ושינגטון לחינוך; המסלול לגיל הרך, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות	ד"ר עידית סולקין
החוג לגיל הרך, מכללת אפרתה; נבט – חממה למחקר והכשרה 'מודעי הקשר' בתחום ילדים בסיכון, הפועלת במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית	טובה סטודניה
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	פרופ' אסתר עדי-יפה
בית הספר לתואר שני, מנהל מערכות חינוך, המכללה האקדמית אחוה	פרופ' יעל פישר
בית הספר לתואר שני, לקויות למידה, המכללה האקדמית לחינוך תלפיות; הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	פרופ' דוד צוריאל (אמריטוס)
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	פרופ' עפרה קורת
הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן	פרופ' פנינה קליין ז"ל
בית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית, האוניברסיטה העברית; נבט – חממה למחקר והכשרה 'מודעי הקשר' בתחום ילדים בסיכון, הפועלת במסגרת בית הספר לעבודה סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית	פרופ' דורית רואר-סטריאר (אמריטה)
החוג לחינוך, המכללה האקדמית גליל מערבי	ד"ר מיכל רווח
בית הספר לתואר שני, מנהל מערכות חינוך, המכללה האקדמית אחוה	חני רפאל
המעבדה לחקר הגיל הרך, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב	ד"ר קורל א' שחר

ד"ר יערה שילה

החוג לגיל הרך מכללת אפרתה ;
נבט – חממה למחקר והכשרה 'מודעי הקשר' בתחום
ילדים בסיכון, הפועלת במסגרת בית הספר לעבודה
סוציאלית ולרווחה חברתית, האוניברסיטה העברית

פרופ' עדינה שמיר

הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר שלומית שניצר

הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן

הקדמה

הגיל הרך מהווה שלב מכריע בעיצוב עתידם של ילדים ובכינון דמותה של החברה. בשנים הראשונות לחי הילד מתפתחים תהליכי למידה, זהות, סקרנות ויכולות חברתיות ורגשיות, שיש להם השלכות ארוכות טווח על חיי הילד כבוגר. בצד ההזדמנויות, קיימים גם המאפיינים החברתיים, התרבותיים והטכנולוגיים של המאה ה-21, המייצרים אתגרים חדשים: שילוב טכנולוגיות חכמות בתהליכי הלמידה, התמודדות עם שינויים במבנה המשפחה והחברה, פיתוח מיומנויות למידה וחשיבה מתקדמות, והעמקת תחושת השייכות והמסוגלות של כל ילד.

גיליון מיוחד זה של כתב העת מעיינות מבקש להאיר היבטים מגוונים בחינוך לגיל הרך, להציג מחקרים ותובנות עדכניות, ולפתוח שיח אקדמי על הדרכים שבהן ניתן להכין את ילדי היום להתמודדות עם אתגרי העתיד.

בגיליון זה נכללים עשרים מאמרים מחקריים ועיוניים המציגים פסיפס עשיר של ידע, מחקר וניסיון מעשי. המאמרים מייצגים מנעד רחב של תחומי חקר ועשייה בגיל הרך. ניתן למינם למספר קבוצות עיקריות.

שחיקה, רווחה וזהות מקצועית של אנשי חינוך – שישה מאמרים החוקרים את התמודדותם של גננות ושל צוותי חינוך במצבי שחיקה, משבר ומלחמה, את הקשר עם ההורים ואת האופן שבו תפיסת המסוגלות המקצועית משפיעה על זהותם ועל עבודתם.

חדשנות פדגוגית וטכנולוגית – חמישה מאמרים החוקרים דרכים יצירתיות להוראה בגיל הרך, לרבות שימוש ברובוטים חינוכיים, ספרים דיגיטליים, תוכניות מוטוריות חדשניות ומפגשי בוקר כתשתית ללמידה.

משפחה, הורים וקהילה – חמישה מאמרים העוסקים בקשרי אם-לד, בתרומת ההעשרה הביתית, בהעברה בין-דורית של מיומנויות, בקהילתיות בגני ילדים ובתפקוד הורים וילדים בעיתות חירום.

תרבות, חברה ומוביליות חברתית – שני מאמרים המציעים מבט מעמיק על מתחים תרבותיים וחברתיים, לצד תוכניות התערבות ארוכות טווח לקידום מוביליות חברתית של ילדים בסיכון.

אתגרים התפתחותיים ותפיסות – שני מאמרים החוקרים עיכובים התפתחותיים, לקויות מוטוריות וקשב, ותפיסות צוותים חינוכיים בעבודה עם ילדים עם צרכים מיוחדים.

מנעד רחב של נושאים ועושר מחקרי הנפרש לפני הקוראים בכרך זה, מאפשר למעיינים ולחוקרים לקבל תמונה רחבה ורב ממדית של תחום החינוך לגיל הרך ושל האתגרים והאפשרויות שהוא מציב, היום ובעתיד.

אנו תקווה כי המאמרים שבגיליון יפרו את הקוראים – אנשי מחקר, אנשי שטח וסטודנטים – יעוררו מחשבה חדשה, ויתרמו להמשך העשייה החינוכית והמחקרית לטובת ילדי הגיל הרך בישראל.

ברכת תודה והוקרה שלוחה לכל ארבעים ואחד הכותבים והכותבות המשתתפים בכרך זה, אשר תרמו את תרומתם המחקרית-מדעית ושיתפו בממצאיהם ובתובנותיהם; לחברי המערכת המדעית-אקדמית של הכרך, אשר פעילותם ושותפותם הפיקו כרך ראוי; לד"ר יוסי פרץ, העורך הלשוני והמעצב; לגב' חנה מאיר, אשר עמלה על עריכת הביבליוגרפיה; ולגב' ציפי בקר, מרכזת המערכת.

בברכת עיון פורה ומעשיר

המערכת

הקטע שלהלן נכתב במאה ה-20, והוא בעל ערך בחקר תולדות החינוך הציוני :
והנה בעת שכל העמים הנאורים בתבל מתענגים על זיו המאור הגדול הזה
ומליוני ילדים וילדות ממלאים כיום את בתי הספר הנקראים על שמו [...]]...]
אנחנו, עם הספר לא נהנינו מאורו עד היום, כי באמת אין לך עם שיקדים
לשלוח את ילדיו לבית הספר כעם ישראל, ותורת פרבל יכלה למצוא בנו
בסיס נכון וחזק, ורק חיסרון הידיעה על אודותיה אשם בזאת (נח פינס, בתי
הספר של פרבל [...]), תל אביב 1902 [1941], עמ' 1).

כותבו, נח פינס, בחור ישיבה, זכה לקורות חיים מגוונים. פינס היה משכיל, איש
עיון ומעשה בחינוך, וכיהן כמנהל סמינר לוינסקי בת"א. מנקודת מוצא זו בא
לעולם הקטע הנ"ל, המשקף את יחסו של פינס לגן הילדים העברי. כוונתו של פינס
היא למשנתו של פרידריך פרבל, מי שמקובל לייחס לו את ייסוד גן הילדים הראשון.
הבעיה שאותה מציף נח פינס היא האיחור של הופעתו ההיסטורית של גן ילדים
עברי. כמשכיל טיפוסי הוא מבין היטב את פשר העיכוב הזה ומה מסתתר מאחוריו.
בדרכו לסוג של פיוס בין רוח החינוך היהודי של עם הספר לבין המודרנה
המשתקפת במשנת פרבל, הוא קורא 'ותורת פרבל יכלה למצוא בנו בסיס נכון
וחזק'. חמישה דורות של ממשיכיו מנסים לשלב את הטיפול המקצועי בגן, הנשען
על מחקר במדעי החינוך עם המסורת והמורשת של 'עם הספר'.

ואכן, רבת עוצמה היא המורשת שהותירה המסורת היהודית. ההנחה הבסיסית של
המפגש הזה היא שילדים צריכים לחוות גם את הממד הערכי של החינוך, ולא רק
את תוצרי המתודות המחקריות. לחוות, לא כאינדוקטרינציה חלילה, אלא כחווית
תרבות חוקרת ולומדת. מה יפה הוא הסיפור על ינקותו של רבי יהושע בן חנינה
"[...] שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שידבקו אזניו בדברי תורה"
(ירושלמי, יבמות פ"א, ה"ו). לא רק ערך המפגש עם התורה מוצג כאן, אלא המפגש
עם התורה כלימוד, כהוויה מתחדשת. לא בכדי זכתה האם לאפיון המשבח: "אשרי
יולדתו" (אבות ב, ח). ומכיוון שנקוט בידינו: ש"כל המלמד בן חברו תורה מעלה
עליו הכתוב כאילו ילדו" (בבלי, סנהדרין יט, ע"ב), אני מתפלל ששבח זה שזכתה בו
האם האידיאליסטית, יוענק לכל גננת בישראל.

מצאתי לנכון להקדים דברים אלה לכינוס המאמרים הנפלא שמשקף את
המוטיבציה הרבה לחקר גיל הרך, בתקווה שכינוס זה יהיה מקור השראה להמשך
ההגות והמחקר בגיל הרך במכללתנו ובמסגרות אחרות במדינת ישראל.

ישראל רוזנסון,
נשיא המכללה

חינוך בגיל הרך קריטי להתפתחות הילד מבחינה שכלית, רגשית וחברתית. השקעה בחינוך איכותי בגיל הרך תורמת לביטחון רגשי, מסייעת בפיתוח סקרנות וחקירה, יצירתיות ומיומנויות חיוניות למאה ה-21, ומניחה את היסודות ללמידה מתמשכת. אינטראקציות חיוביות עם מבוגרים בגיל הרך מסייעות בפיתוח אמון וביכולת לבטא פוטנציאל אישי. סביבה חינוכית תומכת מעודדת השתלבות בחברה. כלכלנים מדגישים כי חינוך איכותי בגיל הרך הוא אחת ההשקעות הכלכליות הטובות ביותר. עידוד יוזמות, ביטוי אישי, קהילתיות ולמידה במרחבי חיים מגוונים, יצמצמו פערים ויבטיחו שוויון הזדמנויות עתידי.

החינוך בגיל הרך ביהדות מחזק גיבוש זהות יהודית תוך נטיעת אמונה וקיום מצוות. ההתמקדות היא בהנחלת התנסות תוך הבנה שהילד הקטן אינו רציונלי, אך מסוגל להפנים ערכים ותפיסות הטרונומיות מסביבתו הקרובה. חז"ל קבעו את המשפטים הראשונים שיש ללמד ילד: "מודה אני [...]" ו"תורה ציווה לנו משה [...]" משפטי מפתח שעליהם תושטת אמונתו של הילד כשיגדל. תקופה זו מחייבת להביא בחשבון את תפיסת הזהות המקצועית של מנהלות המעון, המסוגלות העצמית של מחנכות-מטפלות תוך מתן תקווה ואמפטיה בלמידתו של הילד.

כל ילד מגיע עם הרקע המשפחתי שלו בהעברה בין-דורית, ביכולת התיווך של אם-ילד, יחד עם המיצב החברתי-כלכלי במיוחד בתקופות הקשות: הקורונה, מלחמת חרבות ברזל ועוד.

פיתוח תפיסתו החזותית תביא להכרת האותיות והמודעות הפונולוגית בספרים רגילים ודיגיטליים עד למוכנות לכתיבה. סדר יומו של הילד חשוב מאוד להתפתחותו, החל מקומו, מפגש הבוקר עם הגננת, זמן השינה, האכילה, דרך טיפוח הניידות החברתית והקהילתית. עיסוקיו של הילד בקריאה ובשירת השירים שייבחרו על ידי הגננת, מביאה עימה גם את הצופן הסמוי שלה, הבא לידי ביטוי גם בציורים שניתוחם יוכל ללמד על אופיו, אהבותיו ומצוקותיו של הילד.

אני מודה ל-41 הכותבים והכותבות, שהקיפו במאמריהם ובמחקריהם נושאים כה רבים, שישפיעו בוודאי על מערכת החינוך בגיל הרך ולאחריו.

אני מבקש להודות למערכת הרחבה של כרך מיוחד זה של כתב העת מעיינות, ולעורכים, הרב ד"ר משה רחימי וד"ר גילה אפלבוים-דושניצקי, על שקידתם בהוצאת הכרך.

בנימין בהגון,
ראש המכללה